

ALGUNES CURIOSITATS TOPONOMÀSTIQUES DE SAGUNT I EL CAMP DE MORVEDRE

SERGI DURBÀ CARDO

La llengua catalana ha sigut i és, malgrat tot, el sistema de comunicació habitual que ha predominat al País Valencià des del segle XIII. Actualment però, l'estat del dialecte valencià, presenta una fractura evident pel que fa al seu ús social, i molt del lèxic, gran quantitat del lèxic, ha caigut en desús o simplement ha sigut substituït per l'actual llengua majoritària, el castellà.

Sagunt, capital de la comarca del Camp de Morvedre, no ha resultat, malauradament una excepció, i a poc a poc, la llengua autòctona s'ha vist més arraconada per la llengua forana, més present a mesura que passen els anys i la població més vella ens va deixant.

No obstant això tant la capital comarca com, en major intensitat, els pobles que l'envolten, han conservat una sèrie de mots que s'han inserit en el lèxic corrent i que han perdurat en les converses de tots aquells que no es resignen a veure com el valencià deixa de ser un vehicle de comunicació i quotidiana.

A continuació, oferim una breu i senzilla llista de mots i topònims morvedrins que bé siga per les seues particularitats, bé siga per una simple qüestió de curiositat personal, creiem que val la pena recordar. Perquè els utilitzem, qui sap, perquè formen part de la nostra idiosincrasia i el nostre valuós patrimoni lingüístic.

Carxata passa per ser una de les paraules més curioses de la delicada parla morvedrina. Amb una notable vitalitat malgrat el pas del temps i les generacions, aquest mot que, fins i tot, es troba present en boca d'aquells que parlen castellà, designava antigament a Sagunt, el marge de dos metres d'alt que existeix encara al carrer principal i més vell de la ciutat, el conegut com a Camí Reial, en un sol costat i protegit per una sèrie de baranes i portes. Actualment, tot i que es conserva

aquest sentit toponímic, *carxata* s'utilitza també en la parla quotidiana i ha passat a designar per extensió, el pendent d'accés al portal d'una casa o l'elevació mantinguda de la vorera al llarg de tot un carrer que permet entrar a tota la filera de cases situades al llarg del mateix. En aquest sentit, cal citar la particular fisonomia que presenten les *carxates* del carrer València de Sagunt.

Altres accepcions del terme, ha permès de saber que *carxata* s'ha vingut utilitzant als municipis de Petres (Camp de Morvedre) i Toris (Ribera Alta) per a definir les parets de pedra calcària en sec, que es fan per separar uns camps dels altres. La *carxata*, així mateix, també té un sentit toponímic a Catadau (Ribera Alta), amb el qual s'identifica un paratge tallat per un cingle, al mig del bosc. D'altra banda, l'espai comprès entre la camisa del forn del ceramista i l'exterior atén, també, al nom de *carxata*.

En el sentit etimològic del terme, podem assenyalar que *carxata* esdevé de *Karxata*. Del mot, *calx*, definit com una substància mineral hidratable, òxid del calci, arriba, segons les tesis més versemblants, el derivat *calçada* i d'aquest arriba el nostre peculiar mot, *carxata*. *Calx*, que ve del llatí *calix*, *calcis* és una creació del llatí vulgar tardà o del baix llatí carolíngi. *Calçada* és l'equivalent català a "calcata" (amb la confusió morisca de r = l) un mot del mossàrab valencià. Documentada des de l'any 959, *calçada* pot remetre a les calçades de pedra dels camins antics. (mirar Bru i Vidal)

I *Calçada* és definida per M. Gadea (estudis del parlar d'Alcoi) com una *barra o presa de pedra seca con que se contienen las avenidas de los barrancos o arroyos com una especie de dique que se forma con plantas y tierra en los márgenes y orillas de los campos para evitar los desmoramientos*.

La *cornuca* de caçadors representa, també, una paraula que podem emmarcar dins d'aquest llistat. Definida per Coromines com una arruga, testimoni vi-gents ens donen la certesa que, a Morvedre i a altres llocs pròxims com la Villavella (La Plana Baixa), s'utilitza *cornuca* per referir-se als grups o colles que es formen per eixir a caçar.

En aquest sentit, és interessant estudiar el mot *cornua*, definit com a tirallonga de gent o animals. Amb un origen incert, diu Coromines, és probablement una alteració de *cornua*, que alhora pot resultar d'un encruenament que ha sofert amb *carra* el mot *rua*, del llatí *ruca* (arruga). El pas a *cornua* sembla ser per assimilació fonètica. La primera referència a *cornua* la trobem en un document de 1803. Es recull *cornua*, en 1839 com a mot comarcal equivalent de "colla". Els primers usos literaris, alhora, daten de 1851 i li donen un significat aplicat a tirallongues de bèsties i de persones: "Cap a la plana va la gran *cornua*" (*Tamboriner de Fluvià*), "encarra em barrejarà ab les carres de xicots que'm torben...". Podem dir, per tant, que els diferents fragments on apareix *cornua* donen la idea que significa éssers que corren o una filera de gent o animals...

Cabria, no obstant, una altra possibilitat i així ens la constata Coromines quan anomena *cornuca* per referir-se a un tipus d'au que es recull per covar els ous. I com no, restaria encara el sentit d'arrugar-se. Segons López y Valenzuela *cornucar* és arrugar, comprimir, eixugar, a Saragossa.

La paraula *cabès* o la variant antiga *cabès* ens arriba a partir del mot llatí *capitium* i fou enregistrada per primera vegada en un document que data de 1235: "El *cabeg* sia ab la porta honesta et poch escollada".

repose damunt la seua cara més estreta (o de *cantell*): com al fragment exterior d'una cosa o, de manera general, com a caire o cantó de superfícies dures de pedres i construccions; amb el sentit de "pa", *cantell* apareix documentat, per primera vegada, en un text de Bernat Metge de finals del segle XIV inserit al llibre *Fortuna e Prudencia*: "En l'una mà tenc un anap e en l'altra un *cantell* de pa". Constatat per Coromines al DECLC, es pot assenyalar que el significat aplicat a "pa" s'entén més enllà dels límits lingüístics i per exemple, l'aranes i el gascò utilitzen *cantell* per referir-se a la part dura d'un cap del pa. En cap cas però, trobem un significat aplicat a *entrepà* i encara que hem dit que el mot en sí, es refereix a un cantó o costó de pa, no és gens desafortunat pensar en una més que possible extensió del terme, causa per la qual ens arribaria el *cantell* tal i com el conceben actualment els veïns de les Valls.

Etimològicament parlant, *cantell* és un derivat de l'antiga forma hispànica *cantus*, conservada en el castellà *canto*. En llatí ja apareix *cantus* aplicat a l'landa d'una roda. I d'ací, és possible que s'arribara al sentit de cantell de roda. D'altra banda, podem assenyalar que encara queden restes de l'arrel kant-, perquè com bé remarca Coromines, a la comarca catalana de l'Alt Pallars, un cant de roca o de serra, és un costat o caire de serrat. (referència bibliogràfica)

El mot *racó*, d'origen àrab, s'estén per tot el domini lingüístic. A Sagunt però, i a tota la comarca del Camp de Morvedre, s'ha vacil·lat tradicionalment entre l'ús de *ranco*, *racó* i *rincó*, tal volta per la influència del terme àrab *rakun*, mantingut fins a primers del segle XVII, o per la més que probable assimilació amb la paraula castellana *rincón*, pel que fa a l'últim cas. Hipòtesis a banda, el cas és que avui en dia a Sagunt, predomina l'ús de *racó*, i si bé és cert que *rincó* continua guanyant terreny al mot estrictament valencià, algunes parts de terra del terme municipal han consolidat, en certa mesura, l'ús generalitzat de *racó*.

La coneguda horta o *Racó de Gausa*, és el topònim que utilitzen els llauradors de la zona per referir-se a una partida de terra localitzada entre Sagunt i Puçol (l'Horta Nord), en el camí rural de Liria. Engloba bàsicament, i com cita Coro-mines a la seua obra etimològica, una alqueria del terme de Morvedre i una séquia que rega tota la partida agrícola. Una partida precisament, que es troba documentada en diversos passatges del Llibre del Repartiment (1248): "A Jucef Albutech, Jueu, tres jovades de terra en el terme de Morvedre, en el lloc que s'anomena Gausa..." El vocable *gausa* sembla venir del llatí *causa* "plet, disputa legal", amb la diftongació "au" conservada del mossàrab.

Sembla ser doncs, que almenys els topònims conserven mots que comencen a oblidar-se en l'ús oral de la llengua. Siga com siga, *racó* presenta, a més de les variants citades, altres formes. Provinent de l'àrab *rakun*, la primera documentació es troba llatinitzada en un document de Vic de 1257, on figura *arrachonem*. I potser siga aquesta la causa per qual el català antic contemplava *arracó*. I encara que, unànimement, la grafia del mot en català és *racó*, tampoc podem deixar d'assenyalar la curiosa pronúncia oriental del mot, que deia *reco* a finals del segle XIX, probablement per la confusió en aquest parlar de la "e" i la "a" atones i la influència dels mots en re-

Els parlars occidentals diuen majoritàriament *racó*, encara que s'ha sentit *reco* a Catadau i Llobmbei i *rincó* a Alzira, per influència castellana segurament.

L'últim assenyal que *clotxa* ve del llatí *cochlea*, 'closca de caragol'; Coromines indica que, probablement, /ca/ de /kloca/ ve del mossàrab "-tita", una derivació admesa per la morfologia preromana.

En tot cas, cal destacar que la diferenciació entre *aljub* i *clotxes* s'ha resolt, en gran part, sobre el paper, ja que la parla quotidiana del Camp de Morvedre continua contonent el seu significat, i sovint s'ha vingut utilitzant *clotxa* o *clotxet* per referir-se a un *aljub*. Sense anar més lluny, a la subcomarca de la Baronia especialment a Torres Torres, s'ha escoltat en reiterades ocasions allò de *Dalt d*

l'ermita hi ha una clotxa plena d'aigua, en referència a un *aljub*.

Al Camp de Morvedre, d'altra banda, trobem quantitat d'exemples d'aques tipus de construccions. Algunes d'elles, remeten a l'*Aljub* de l'Alqueria de l'Aiguafreca, utilitzat per al regadiu i per al consum humà; a l'*Aljub* de la Vila, d'Alga del Palanca; a l'*Aljub* de la Plaça, d'Estivella; a l'*Aljub* dels Banyes, de Torres Torres i als *Aljubs* de la Vila, de Petres. De la mateixa manera, al terme d'Estivell, trobem el barranc de *La Clotxa*.

Les documentacions antigues aludeixen a "El cap de l'*aljub* vora mar i prop de l'extrem sud de la terra catalana", que apareix ja en llistes tributàries de 1315 Per a trobar el primer exemple literari, localitzem el mot en textos de Jaume Roig que parla d'una edificació, d'una torre o *aljub*.

Localment, *aljub* apareix arrelat a tot el territori valencià, balear i a tota la zona migjornenca i seca del Principat, cosa que produeix les lògiques variants locals: /anzup/ a l'extrem migjornenc del Principat; /enzup/ i /alzup/; Benicarló i Castelló; i /alzupet/ a la Vall d'Uixó. A Menorca coexisteixen *aljub* cisterna. El parlar apitxat de la comarca del Camp de Morvedre, ha produït, en conseqüència, que les consonants palatals atricades sonores *d'aljub* i *clotxa*, sonen sordes.

L'aprofitament i la canalització de l'aigua, ha possibilitat l'estudi de moltes paraules relacionades amb aquests afers. D'origen àrab la majoria d'elles, hi ha casos com *seqüia* (o *seqüia*) i *assut* que són d'especial rellevància al Camp de Morvedre, sobretot per la importància d'aquest recuts per a la producció agrícola; de la comarca i, en menor mesura, per les velles disputes entre alguns pobles de control de la mateixa. La *seqüia* major de Morvedre, de Sagunt i de Torres Torres per exemple, representa un testimoni vigent d'aquests plets, però ans al contrari d'afegir informació sobre ells, la següent explicació només pretén donar a conèixer l'evolució d'aquests mots al català i estudiar alguns dels derivats, interessants així sí, pel que acabem de dir.

El mot *seqüia* ve de l'àrab *sāqiyā*, del participi actiu del verb *sāqa* equivalent a regar. La primera documentació és de 1094, en un document en baix llatí relatiu a Balaguer, on apareix com a *cequia*. *Cechia* apareix en un document del Principat de 164, i el mot en sí abunda en documents mallorquins i valencians del segle XIII. En valència, diu Sanclis Guarnier és en /e/ tançada, i /síkia/ amb /i/ es pronuncia Mallorca, Menorca i Tàrbena (població valenciana repoblada per mallorquins).

Pel que fa als derivats, destaca el de *seqüiatge*, que no és altra cosa que un impost sobre l'ús d'una *seqüia* que, actualment, paga la gent de Torres Torres a la Junta Major de Regants de Morvedre. Remarcable també, resulta *seqüiol*, un derivat molt utilitzat pels habitants de les Valls i emprat, amb certa recurrència, per referir se als canals d'aigua de les marjals d'Almardà, Quartell i Almenara.

L'actual carrer en *Jou de Morvedre* es deia carrer de *Vallebrera* fins ben entre el segle XVII i responia al cognom d'un dels seus habitants. El nom d'*Anjou*, el v prendre més endavant, al decaure la importància de la família *Vallebrera* i agafat

"Les parets stabliren un tros de pati fora la mur,
en lo endret de la *peixcateria*, per la part de fora,
des de la torre de Pere Mestre,
fins lo albelló de la *peixcateria*."

antic de 1636:
albelló o claveguero. Es, precisament, aquest albelló el mencionat en un document anomenem té forma de rectangle i manté una porxada en un dels seus costats i un Concretament situada entre l'Ajuntament i la plaça Major, la placeta qu industrials les postes de carnisseria i pescateria mitjançant un cens anual.

El seu origen es remunta als temps de Jaume I d'Aragó, el qual concedí a diversos manera, el canvi d'edificacions que hi ha entre el Sagunt modern i el Sagunt antic localitzada just enfront de l'edifici consistorial de la ciutat i marca, d'algun: *pescateria*, s'ha decidit mantenir l'antiga pronunciació, però eliminant l'accent. Est: Encara que la forma correcta d'escriure-ho és *peixcateria* o l'opció més valencian: *La plaça de la peixcateria* de Sagunt era el lloc destinat a la venda del peix *Fuja-Pasques* la senya alta del Pic dels Corbs, que se sobreposa al *Puig de les Pasques* Assenyalar, per últim, que els pescadors de Canet d'en Berenguer anomenen propera a la ciutat.

tradició estesa per Europa que consistia a celebrar la pasqua en una muntanyeta De tota manera, el topònim *Puig de les Pasques*, potser ens revela una antiga adoptat en el segle XV per algun convers adinerat i propietari aleshores del puig. Chabret utilitzava, en canvi, *Puig de Pasques*, antropònim que podria haver esta que l'article podria determinar l'ús tradicional del puig, les pasques. Anton L'ús de l'article li dona més semblança de topònim que no d'antropònim, ja

"Senyor, saluda-us molt lo Maestre del temple,
e de l'Epital, e lo comanador d'Alcanis,
qui es aquí ab tot lo consell d'Alcanis e de Montalbà,
e dien que han estat al *Puig de les Pasques*,
qui es donant Morvedre per tres milles,
e han estat aquí així com vos los manàs per dos dies,
e corregren a la Vall de Segó,..."

corrobora la *Crònica de Jaume I*:
més a més, perquè el lloc on fou trobada es diu *Puig de les Pasques*, tal i com bàquic. Aquesta figura s'ha relacionat amb el cicle de manifestacions bàquiques i, a restes arquitectòniques i epigràfiques. S'ha trobat també l'escultura d'un Hermes D'aquest culte a Dons disposem, a la comarca del Camp de Morvedre, de l'amor, ingredients fonamentals de la *pasqua* actual.

bacanals (els romans l'anomenaven Bacus) regnava l'alegria, el menjar i beure i mortal, que mor violentament i renaix... i en les celebracions en el seu honor, les vius, com Crist. També, el déu grec Dons, biogràficament fill d'un déu i d'un de mites com els deus Atis i Adonis, que passen del món dels morts al món dels *pasqua* com a motiu de goig per la resurrecció de Crist, la cultura clàssica presenta la clàssica. D'aquesta manera, cal adonar-se, que si la cultura cristiana presenta la

La conclusió que podem argüir per finalitzar aquesta breu llista d'onomàstic a morvedrina, no deixa de ser satisfactòria. Entre altres raons perquè el camp lingüístic que ofereix el Camp de Morvedre obre unes possibilitats d'estudi molt més amples a les presentades act. No obstant això, la situació lingüística desalentadora a la qual assistim impàvids, no es resol amb senzilles mostres de mots. És més, hauria d'esdevenir l'inici d'un nou treball de recopilació que atenguera, sobre tot, a la necessitat dels parlants. Una necessitat que es tenia antigament per resumir costums i fets culturals i socials, per afegir tota classe de motius i assumptes. Els processos de substitució lingüística acostumen a ser lents, progressius i silenciosos. Poca gent se n'adona i molta es lamenta quan ja no hi ha reversió possible. Cal recordar ara que aquest fenomen el pateix el valencià des de fa molts anys. De ben poc han servit les veus d'alarma arribades des de diversos punts del país. La llengua es perd i es troba a faltar, notablement, als carrers de ciutats mitjanes com Sagunt, als forns i a la resta de negocis tradicionals i fins i tot, al medi rural, reduït últim de conservació d'una llengua.

La tasca que ens imposa un idioma com el nostre, tenint en compte aquest estat de retroces mencionat, és aquella que es basa en l'esforç per recuperar tota eixa sèrie de mots perduts en el temps i que, al nostre parèixer, representen la clau per fer-la sobreviure.

Bibliografia

- CHABRET, ANTONIO (1976): *Nomenclator de las Calles, Plazas y Puertas Antiguas y Modernas de la Ciudad de Sagunto*.
 COROMINES, JOAN (1989): *Onomasticon Cataloniae*. 7 volums. Curial. Barcelona.
 COROMINES, JOAN (1986): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 10 volums. Curial. Barcelona.
 COROMINES, JOAN (1983): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid.
 ALCOVER, A. M., I MOLL, F. DE B. (1979): *Diccionari català - valencià - balear*. Mallorca. Moll.
 FERRI RAMÍREZ, MARC (1989): *Catàleg General del Patrimoni del Camp de Morvedre*. Fundació Bancaixa. Sagunt.
 COROMINES J. (1989): *Onomasticon Cataloniae*. 7 volums. Curial. Barcelona.